

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ І ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУСПІЛЬСТВІ НА ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНО МОБІЛЬНОГО КВАЛІФІКОВАНОГО РОБІТНИКА

У статті розглянуто актуальні питання впливу інтеграційних і глобалізаційних процесів у суспільстві на відбір та структурування змісту підготовки майбутніх професійно мобільних кваліфікованих робітників. Розкрито сутність глобалізації та її політичні, економічні, культурні і соціальні аспекти. Обґрунтовано зростання інтересу до проблеми формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників в умовах глобалізаційних змін у суспільстві та появи ринку праці.

Ключові слова: інтеграція, глобалізація, професійна мобільність, ринок праці, зміст професійної підготовки.

Л. Сушенцева. Влияние интеграционных и глобализационных процессов в обществе на содержание подготовки профессионально мобильного квалифицированного рабочего. В статье рассмотрены актуальные вопросы влияния интеграционных и глобализационных процессов в обществе на отбор и структуризацию содержания подготовки будущих профессионально мобильных квалифицированных рабочих. Раскрыта сущность глобализации и ее политические, экономические, культурные и социальные аспекты. Обоснованно рост интереса к проблеме формирования профессиональной мобильности будущих квалифицированных рабочих в условиях глобализационных изменений в обществе и появления рынка труда.

Ключевые слова: интеграция, глобализация, профессиональная мобильность, рынок труда, содержание профессиональной подготовки.

L. Sushentseva. Influence integration and globalization processes in the society for maintenance training professional mobile skilled workers. In the article the pressing questions of influence of integration and globalization processes are considered in society on a selection and strukturuvannya of maintenance of future

professionally mobile skilled workers. Essence of globalization is exposed and its political, economic, cultural and social aspects. Grounded growth of interest to the problem of forming of professional mobility of future skilled workers in the conditions of globalizaciynikh changes in society and appearance of labour-market.

Keywords: integration, globalization, professional mobility, labour-market, maintenance of professional preparation.

Meta: висвітлення проблеми впливу інтеграційних і глобалізаційних процесів у суспільстві на зміст підготовки професійно-мобільного кваліфікованого робітника.

Постановка проблеми. Основою стабільності соціально-економічного життя країни та подальшого її розвитку є відтворення і нарощування людського потенціалу, головним чинником якого є освіта. "В усіх цивілізованих країнах, як зауважує Н. Ничкало, здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій" [8, 19]. Від людського капіталу, духовних, морально-етичних і професійних якостей його залежить майбутнє держави [8]. Як підкреслюється в документах Копенгагенського процесу, найважливішим аспектом є соціальний, а це означає, що прагнення до збільшення конкурентоздатності повинно супроводжуватися прагненням до поліпшення соціальних параметрів загальноєвропейського простору професійної освіти й усунення прояву соціальної нерівності як на національному, так і на європейському рівні. У цьому контексті освіта визнається суспільним благом, відповідальність за яке несуть державні структури. Інакше кажучи, реалізація процесу професійної освіти і навчання повинна регулюватися й регламентуватися на державному рівні.

Наприкінці ХХ століття значно зросла інтенсивність міжпрофесійних переміщень фахівців. Зміна професії стає яви-

щем легітимним і сприймається як поведінково нормальна реакція індивіда на нові умови на ринку праці. Соціально нормальною й цінною бачиться кар'єра, що передбачає мобільність, перекваліфікацію і перенавчання. Сучасні переміщення здебільшого відбуваються між професіями "далекими" за змістом та умовами праці, за рівнем і профілем освіти й підготовки [6]. Однією з нових вимог до діяльності й розвитку майбутнього кваліфікованого робітника є мобільність. Підсилюючим фактором тут виступає динамічність розвитку ринку праці і ринку професій, поява нових професій, посилення залежності кар'єрного росту від здатності швидко реагувати на вимоги суспільства та ринку праці тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни цивілізаційного значення, що відбуваються в сучасному світі, поєднують високий динамізм і всезагальний характер. На розвиток держави і суспільства впливають дві надзвичайно важливі тенденції: перехід до науково-інформаційних технологій та глобалізація суспільних проблем. На думку В. Кременя, перехід до науково-інформаційних технологій головний акцент ставить на розвитку людини, що є показником "рівня прогресу кожної країни" та розвитку індивідуальності, що "набуває статусу головного важеля подальшого розвитку будь-якої країни", а тенденція глобалізації означає, що "конкурентність, змагальність, суперництво націй, країн, держав набуває глобального, загальнопланетарного характеру й охоплює буквально всі сфери життя" [7, 3]. За таких умов, зауважує Є. Іванченко, "виникають нові види діяльності, що ставлять людей перед необхідністю мобільно реагувати на зміни, які відбуваються, найбільше в ситуації невизначення та ризику" [3, 25]. Поступово і сама людина починає все більше усвідомлювати свою самоцінність й унікальність, роль у побудові суспільства. Образ сучасної людини асоціюється з образом людини, спроможної "вибудувати свою життєдіяльність". Тому традиційний зміст професійно-технічної освіти не відповідає

сучасним вимогам як роботодавців, так і самих учнів, які здобувають ту чи іншу професію у професійно-технічному навчальному закладі. За такого підходу до підготовки майбутніх кваліфікованих робітників виникла суперечність між потребами особистості, суспільством і системою професійно-технічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація має політичні, економічні, культурні та соціальні аспекти. З політичної точки зору вона послаблює роль національних держав; через спрощення міграції людей і вільного переміщення капіталу за кордон також зменшується вплив держави на своїх громадян. Активні дискусії навколо цього поняття свідчать, що під глобалізацією розуміють ряд змін, що розглядаються як свідчення нового типу економіки – "економіки знань". За визначенням О. Новікова, глобалізація – це "процес все-світньої економічної, політичної й культурної інтеграції, основними характеристиками якого є поширення капіталізму по всьому світі, світовий поділ праці, міграція в масштабах всієї планети грошових, людських і виробничих ресурсів, а також стандартизація економічних і технологічних процесів і зближення культур різних країн" [9, 17].

Глобальні переміни викликають структурні зрушення в економіці (перетворення галузевої структури господарства, зміна співвідношень правових форм підприємств) та зміни у свідомості людей. Це пов'язане, перш за все, зі зміною ставлення до необхідності зміни професії, професійного статусу та роду занять, зміни фаху, робочого місця, статусу в організації внаслідок зміни місця проживання, погіршення стану здоров'я тощо [3]. Для економічних аспектів глобалізації характерні вільна торгівля, вільний рух капіталу, зниження податків на прибуток підприємств, простота переміщення промисловості між різними державами в інтересах зменшення витрат на працю й природні ресурси. Культурній глобалізації притаманні зближення ділової і споживчої культури між різними країнами світу, широке використання англійської мови для міжнародного спілкування, стрімке розширення мережі Інтернету для одержання інформації й спілкування, поширення по всьому світу американських фільмів, телепередач і програмного забезпечення, а також зростання міжнародного туризму. Соціальний аспект глобалізації проявляється у появі можливості вибору країни проживання та покращення матеріального забезпечен-

ня громадян завдяки трудовій міграції.

Проте, поряд з позитивними сторонами цього явища, на думку О. Новікова, глобалізація несе в собі й масу негативних сторін, у першу чергу, через те, що здійснюється під контролем США й в інтересах США [9]. Зауважимо, що поки що Україні відведена пасивна роль постачальника сировини, а не реального лідера нового альтернативного шляху розвитку людства. Такий підхід значно послаблює вітчизняну систему освіти. Водночас у нас накопичений значний арсенал народних традицій, в основі яких лежать духовність і педагогічний досвід, що дає можливість здійснювати випереджувальний розвиток освіти, у тому числі й професійно-технічної.

Ключовими елементами стратегії забезпечення конкурентоздатності європейської економіки й соціальної згоди є освіта, навчання й навчання протягом усього життя. Однак, як зауважує А. Кінах, головна проблема сучасної освіти в Україні – неадекватність рівня її якості та змісту стратегічної спрямованості розвитку світової цивілізації [5]. Адже зміст професійної освіти всіх рівнів значною мірою впливає на формування й розвиток суспільства. Тому роз'єднаність європейських освітніх систем була визнана перешкодою для вирішення завдань формування єдиної Європи, у рамках якої повинне бути забезпечене вільне пересування праці (робочої сили), товарів і капіталу. У цьому зв'язку основними принципами розвитку інтеграційних процесів є: формування узгодженої освітньої політики на вищому політичному рівні, участь у її формуванні й реалізації всіх зацікавлених сторін, включаючи соціальних партнерів, опора на масив практичних напрацювань та експериментальних програм і проєктів, реалізованих з ініціативи Європейської комісії, участь широкої громадськості в обговоренні нових векторів розвитку й шляхів досягнення поставлених цілей, поступовий і поступальний характер інноваційних, і в тому числі інтеграційних, процесів. Основні завдання розвитку інтеграційних процесів у галузі освіти походять від тих завдань, які зафіксовані в Лісабонській резолюції (березень 2000 р.), і містять: офіційне визнання центральної ролі освіти як фактора економічної й соціальної політики та засобу підвищення конкурентоздатності Європи у світовому масштабі, зближення її народів і повноцінного розвитку громадян; радикальний перегляд і модернізацію систем освіти; перетворення ЄС у

те, що найбільше динамічно розвиває економіку, засновану на знаннях, посилення взаємодії між політикою у галузі економіки, зайнятості й розвитку людських ресурсів завдяки високоякісній професійній освіті й навчанню та підвищенню віддачі від інвестицій у людські ресурси. Варто особливо підкреслити, що інтеграційні процеси ніякою мірою не припускають уніфікації систем освіти, навпаки, вони допускають збереження культурного багатства і мовної розмаїтості Європи, заснованої на національних традиціях [10]. Розмаїтість і розходження в європейських системах освіти навчання є їхнім достоїнством, основою для обміну досвідом і взаємним навчанням. У контексті поставлених завдань професійно-технічна освіта стає центральним механізмом розв'язання економічних і соціальних завдань, у зв'язку з цим визнано необхідним різко збільшити інвестиції в людський капітал і підвищити ефективність систем освіти і навчання, а відповідно й модернізувати зміст професійно-технічної освіти.

Уже сьогодні в розвитку вітчизняної освіти в умовах входження її до єдиного Європейського економічного простору спостерігається ряд тенденцій: усе більша частина працездатного населення віддає перевагу тій діяльності, яка максимально дозволить реалізувати здібності, самостійно приймати рішення, розраховувати на подальше професійне зростання, приділити більше уваги сім'ї, самоосвіті, культурному дозвіллю, заняттям спортом тощо; складність подолання психологічного бар'єру, страху при переході з позиції найманого державного робітника до активного суб'єкта на ринку праці (необхідно самому шукати більш високооплачувану роботу, одночасно працювати в декількох місцях, самому приймати рішення тощо); у ринкових умовах людина змушена змінювати не тільки місце роботи, а й професію, що не вкладається у традиційні стереотипи, коли кращим вважався той робітник, який довгий час залишався на одному місці; тобто сьогодні необхідно готувати такого кваліфікованого робітника, який мав би базову освіту, що забезпечувала б легше освоєння нових професій в майбутньому (освіта повинна бути конвертованою, а випускник професійно-технічного навчального закладу – професійно мобільним); структурні зміни в економіці, запровадження інформаційних та високих наукоємних технологій поділило працездатне населення на дві категорії: професіоналів високого класу (невели-

кий прошарок професійної еліти) та достатньо освічених або високоосвічених робітників, які досить легко можуть переходити від однієї професійної діяльності до іншої, з однієї галузі в іншу залежно від змін в економіці чи за власним бажанням; на перший план виходить рівень розвитку людських ресурсів (знання, уміння, майстерність, творчість, професійна мобільність); потреба в робочій силі простежується не стільки в кількісних, скільки в якісних показниках; значне скорочення фахівців середньої ланки (бригадирів, майстрів, змінних інженерів та ін.) викликало потребу у кваліфікованих робітничих кадрах, здатних до самозайнятості, самостійності у прийнятті рішень, до роботи в малих командах, що потребує оновлення змісту професійно-технічної освіти, зокрема на основі модульно-компетентнісного підходу.

Згідно з даними Міжнародної Організації Праці, гнучкість і переміщення між професіями – один із найбільш важливих результатів бурхливих технологічних і структурних змін світової економіки. У радянські часи людина приходила на роботу й бачила перед собою явний шлях, сходи, по яких він може дійти до якоїсь позиції. Сьогодні така ситуація теж існує, але людина тепер дивиться не тільки вперед, а ще й у сторони, бачить ці "сходи" і в інших місцях. І часто рухається "зигзагоподібно" [2]. Тож сучасні умови розвитку суспільства зробили зміну професії широко розповсюдженим явищем, яке можна розглядати, на нашу думку, як прагнення до самореалізації або самоствердження в іншому професійному середовищі. При цьому переміни відбуваються у всій структурі особистості людини під впливом зовнішніх факторів.

Виділяючи професійну мобільність фахівця як одну з головних проблем розвитку економіки країни, Л. Горюнова виокремлює три взаємозалежних сутності професійної мобільності, що визначаються як якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку особи; діяльність людини, детермінована подіями, що змінюють середовище, і як результат – самореалізації особи в професії й житті; процес перетворення людиною самої себе й оточуючого її професійного й життєвого середовища [1].

Зростання інтересу до проблеми формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників обумовлено гуманістичною функцією неперервної освіти, яка надає можливість кожному обирати індивідуальну освіт-

ню траєкторію, одержувати ту підготовку, яка необхідна для кар'єрного й особистісного зростання, самореалізації в тій чи іншій професійній діяльності [4].

Проблему зміни виду професійної діяльності досліджували цілий ряд науковців. Зокрема, Н. Хакімова розглядає зміну професії особистістю в зрілому віці як тривале професійне самовизначення. Це веде не тільки до зміни звичного способу життя, але й торкається найважливіших аспектів людського життя. Деякі автори вказують, що професійна переорієнтація та зміна професійного шляху – це соціальна дія, яка має ті або інші психологічні наслідки, що завжди пов'язана з певним психологічним станом особистості. Оптимальною є ситуація, коли людина у процесі професійної переорієнтації знаходить своє покликання й успішно адаптується до обраної професії. Але якщо продовжує пошук досить довго або він не дає позитивних результатів, це є чинником, що спричиняє розвиток незадоволеності собою, професією, життям загалом. У такому випадку йдеться про ціннісно-смыслову сферу особистості, саме цінностями і смислами людина керується в процесі вибору оволодіння новою професією. Якщо особа не досить мобільна, зміна професії може супроводжуватися періодом безробіття. Це явище, коли частина економічно активного населення не може застосувати свою робочу силу і залишається в резерві [11].

Проте, на наш погляд, поява різномасштабних і різноспрямованих інтеграційних процесів, що охопили практично всі сфери економічного та соціального життя людини, обумовлює стирання територіальних та соціально-психологічних кордонів її життєдіяльності. Якщо раніше природним вважався осідлий спосіб життя, то сьогодні все кардинально змінилося. Однією з необхідних якостей людини вважається мобільність, зокрема професійна, яка розглядається як одна з найважливіших якостей кваліфікованого робітника.

У сучасних соціально-економічних умовах, коли в Україні розвиваються ринкові відносини, необхідно, щоб зміст професійно-технічної освіти забезпечував формування у випускників професійно-технічних навчальних закладів готовність та здатність до професійної мобільності. Сучасна людина повинна мати внутрішню гнучкість, різноманітні інтереси, розуміти "цінність самовдосконалення" [3]. Водночас дослідження науковців (І. Заюков, Е. Лібанова, Г. Яро-

шенко) проблем розвитку механізму взаємодії ринку праці і професійної освіти України свідчить, що "нині в Україні загострюється проблема взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг унаслідок невідповідності структури підготовки фахівців і робітників попиту на робочу силу" [12, 25]. Незаперечним є факт, що значна частина випускників професійно-технічних навчальних закладів працює не за одержаною професією, а деякі змушені зразу ж після закінчення ПТНЗ звертатися до Державної служби зайнятості. Це пов'язане, на думку переважної більшості науковців, з неконкурентоспроможністю робочих місць, в основі якої лежить низька вартість робочої сили. В економічній літературі є поняття "період напіврозпаду компетентності", тобто період протягом якого знання та вміння випускника професійно-технічного навчального закладу застарівають наполовину, і він стає непридатним до роботи за набутою професією [12]. Особливо це небезпечно, коли в стані безробіття перебувають тривалий час. Це впливає не тільки на професійний, а й життєвий рівень, спричиняє втрату кваліфікації, трудових умінь та навичок, і, як наслідок, фактичне руйнування особистості. Тому сьогодні особливо гостро постає проблема, щоб здійснити проектування змісту професійно-технічної освіти на основі модульно-компетентнісного підходу таким чином, що "забезпечити динамічно змінюваний ринок праці робітниками певних, соціально затребуваних спеціалізацій, які володіють необхідним рівнем кваліфікацій і професійною компетентністю" [4, 44]. Тобто на перший план виходять потреби професійної сфери, галузей виробництва та інфраструктури суспільства. Водночас зауважимо, що справа тут не тільки в задоволенні суспільних потреб, але й соціальній захищеності теперішнього випускника професійно-технічного навчального закладу, який повинен бути професійно мобільним і за будь-яких "прискорень" науково-технічного прогресу не залишитися на узбіччі життя. Тому проектування змісту професійно-технічної освіти має спрямовуватися перш за все на забезпечення умов формування готовності учнів до професійної мобільності, на освоєння ними нових видів і способів фахової діяльності, нових кваліфікацій і компетенцій, набуття професійної майстерності.

У контексті модернізації системи ПТО в Україні підготовка професійно мобільних кваліфікованих робітників, які

добре знають свою справу, здатних творчо вирішувати фахові завдання, є визначальним фактором, що характеризує діяльність навчального закладу. Останній розглядається нами як відкрите освітнє середовище, що являє сукупність багатьох умов та факторів, які сприяють розвитку особистості учня та забезпечують формування кваліфікованого робітника у взаємодії із соціальним, професійним та інформаційним оточенням. Водночас ми розглядаємо професійно-технічну освіту як процес і як результат професійного становлення та розвитку особистості майбутнього кваліфікованого робітника. При цьому відкрите освітнє середовище тут може мати як позитивний, так і негативний вплив. Виходячи з цього, актуалізується завдання створення нових ефективних форм функціонування системи професійно-технічної освіти, здатних підвищити якість професійної підготовки та ефективне формування професійної мобільності, що може бути досягнуте лише шляхом модернізації змісту освіти, запровадження нових педагогічних технологій, активної підтримки створення в навчальних закладах органів учнівського самоврядування, некомерційних союзів та організацій.

У сучасних умовах будь-який навчальний заклад знаходиться в умовах жорсткої конкуренції. Сьогодні ПТНЗ матиме право на існування, якщо він є джерелом технологічних та соціальних інновацій, готує компетентних та мобільних майбутніх кваліфікованих робітників, забезпечує соціокультурну та професійну адаптацію випускників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у період інтеграційних і глобалізаційних процесів в Україні досить гостро постала проблема проектування змісту професійно-технічної освіти на основі модульно-компетентного підходу, який забез-

печував би формування професійно мобільного кваліфікованого робітника, як необхідної умови виходу з економічної і соціальної кризи. Відсутність обґрунтованих методологічних підходів до проектування змісту професійно-технічної освіти гальмує її модернізацію в умовах швидкозмінних кількісних та якісних показників структур і форм зайнятості населення, постійно зростаючих вимог роботодавців до рівня кваліфікації випускників ПТНЗ, активного впровадження у виробництво сучасних технологій, загальної інформатизації; значно актуалізується необхідність підвищення якості підготовки молоді до трудової діяльності в умовах динамічно змінного ринку праці.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою заходів, спрямованих, зокрема, на модернізацію змісту професійно-технічної освіти, заснованого на компетенціях, його коригування з боку соціальних партнерів і потреб ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Лилия Васильевна Горюнова. – Ростов-на-Дону, 2006. – 337 с.
2. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Юлия Юрьевна Дворецкая. – Краснодар, 2007. – 143 с.
3. Иванченко С. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Євгенія Анатоліївна Іванченко. – Одеса, 2005. – 181 с.
4. Игошев Б. М. Дополнительное

профессиональное образование: новые ориентиры развития / Б. М. Игошев // Педагогика. – 2008. – № 2. – С. 44–48.

5. Кінах А. Стан і перспективи професійного розвитку трудового потенціалу України / Анатолій Кінах // Професійно-технічна освіта. – 2005. – № 3. – С. 2–7.

6. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Іванівна Кожемякіна. – Ізмаїл, 2006. – 167 с.

7. Кремьєв В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Розвиток. Результати / Василь Григорович Кремьєв. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

8. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Н. Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.

9. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Александр Михайлович Новиков. – М. : Изд-во "Эгвес", 2008. – 136 с.

10. Олейникова О. Основные векторы развития интеграционных процессов в области профессионального образования и обучения в ЕС [Электронный ресурс] / Ольга Олейникова. – Режим доступа : Заголовок с экрана.

11. Хакимова Н. Р. Профессиональное самоопределение личности и психологические условия его реализации в ситуации смены профессиональной деятельности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Хакимова Н. Р. – Кемерово, 2005. – 179 с.

12. Ярошенко Г. Розвиток механізму взаємодії ринку праці і професійної освіти України / Г. Ярошенко, І. Заюков // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 6. – С. 25–29.

Стаття надійшла 08.12.2014 р.

На розгляд науково-методичних комісій при Міністерстві освіти і науки України для надання грифа подано і схвалено шість навчально-методичних посібників та програм, які є результатом діяльності АТМП. Затверджено 51 авторську програму, з них рекомендовані до апробації – 36, рекомендовані до використання – 8, рекомендовані до розгляду комісії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України – 7.